

MƏNİMSƏMƏ VƏ YA İSRAFETMƏ YOLU İLƏ TALAMA CİNAYƏT TƏRKİBİNİN HÜQUQİ TƏHLİLİ

Qurbanov Habil Surxay oğlu,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Azad Həmkarlar İttifaqının sədri,
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor.
e-mail:professorqurbanov@yandex.ru

keçirir, digər tərəfdən isə belə münasibətləri qoruyur. Cinayət hüququ xüsusi xarakterli münasibətləri – dövlətlə cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxs arasında kriminal əməlin törədilməsilə bağlı yaranan münasibətləri tənzim edir [1, s.135].

Məqalədə qeyd edilir ki, hər bir ictimai təhlükəli əməl fəal hərəkətdə, yaxud passiv hərəkətsizlikdə ifadə olunur. Cinayətin hərəkət və hərəkətsizlikdə ifadə edilməsindən asılı olmayaraq, o, hər bir halda cinayət qanunu ilə qorunan sosial dəyərlərə, fərdin, yaxud cəmiyyətin mənafeələrinə qəsd edir. Cinayət heç bir halda zərərsiz ötürşür. Belə zərərin yalnız az və ya çox dərəcədə olması haqqında mülahizə yürütmək olar.

Deməli, törədilmiş əməl yalnız o halda cinayət hesab edilə bilər ki, cinayət qanunu ilə qorunan obyektə qəsd edilmiş olsun. Cinayətin obyekt qismində, həmçinin də cinayətkar qəsdlərdən mühafizə edilən ictimai münasibətlər çıxış edir.

Aşar sözlər: mənimsəmə, əməl, ictimai münasibətlər, israfetmə, cinayət qanunu, mülkiyyət, şəxsi maraq, oğurluq.

Talamanın obyektı

Hər hansı cinayətin obyektı qanunla mühafizə olunan, qorunan və xüsusi təyinatla malik olan hədəfdir (obyektidir). F.Y.Səməndərov yazır ki, “əməl qanunla qorunan obyektə ziyan yetirdikdə sosial təhlükəli xarakter alır və cinayətə çevrilir. Cinayətin obyektı cinayət hüquq normaları ilə kriminal qəsdlərdən qorunan ictimai münasibətlərdir. Cinayət hüququ bir tərəfdən ictimai münasibətləri tənzimləmə funksiyasını həyata

Məlumdur ki, hər bir ictimai təhlükəli əməl fəal hərəkətdə, yaxud passiv hərəkətsizlikdə ifadə olunur. Cinayətin hərəkət və hərəkətsizlikdə ifadə edilməsindən asılı olmayaraq, o, hər bir halda cinayət qanunu ilə qorunan sosial dəyərlərə, fərdin, yaxud cəmiyyətin mənafeələrinə qəsd edir ki, biz artıq bunun cinayətin obyektı olduğunu yuxarıda qeyd etdik. Cinayət heç bir halda zərərsiz ötürşür. Belə zərərin yalnız az və ya çox dərəcədə olması haqqında mülahizə yürütmək olar.

Cinayətin obyekt ilə əlaqədar tədqiqatçı İ.B.Ağayevin aşağıdakı ifadə edilən mülahizəsi maraq doğur. Müəllif yazır: “Törədilmiş cinayət əməlinin ictimai təhlükə-

liliyini sübut edən, şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət üçün mənfi xarakter daşıyan dəyişikliklər məhz cinayətin obyekt sahəsində baş verir. Ümu-miləşdirilmiş şəkildə demək olar ki, cinayətin obyektini cinayət törədən şəxsin fəaliyyətinin qəsd etdiyi bir şeydir. Hər bir insan fəaliyyətinin öz tətbiq obyektini olduğu kimi, cinayət də özünün obyektini olmadan mövcud ola bilməz. Yəni hər hansı bir hərəkətin hansısa bir obyektə yönəlmiş olduğu, lakin obyektin cinayət qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş əlamətlərə uyğun gəlmədiyi halda hərəkət cinayət hesab edilmir. Məhz bu səbəbdən də cinayətin obyektini cinayət tərkibinin dörd zəruri elementlərindən biridir” [2, s.72]. Deməli, cinayət tərkibinin digər elementləri kimi, obyektin də mövcud olmadığı halda törədilmiş hərəkət və ya hərəkətsizliyin cinayət sayılması qeyri-mümkündür.

Hər bir cinayətin obyektinə xas olan əlamət və xüsusiyyətlər cinayət qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsinin müvafiq normalarında, ilk növbədə, özündə konkret maddələri birləşdirən bölmə və fəsillərində ehtiva olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, cinayət qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsi cinayətlərin məhz cinsi obyektləri üzrə formalaşdırılmışdır. Hüquq ədəbiyyatında deyildiyi kimi, cinayətin obyektinin... tərifini hələlik yalnız cinayətin obyektinin cinayət nəticəsində zərərin vurulduğu hər hansı bir fenomen olması qənaətinə gəlməyə əsas verir. Buna görə də ilkin bilgilərin konkretləşdirilməsinə və cinayətin obyektinin mahiyyətinin daha dərinə və ...dəqiq başa düşülməsinə kifayət qədər diqqət yetirmək lazımdır [2, s.74].

Sosial əhəmiyyətli dəyər, maraq və sərvətlər özlüyündə istənilən sosial-iqtisadi formasiyanın mövcud olması prosesində yaranır. Onlar qanunla yaradılmaz, qanun yalnız onların dövlətin maraqlarına uyğun yaranmalarına, inkişaf etmələrinə və möhkəmlənmələrinə kömək edə bilər və kömək edir. Qanun onların hüquqi təbiətlərinin ümumi ifadəçisidir. Sosial əhəmiyyətli dəyər, maraq və sərvətlərin təbiəti qanunda nə qədər dərinədən açıqlanmış və dərk edilmiş olarsa, konkret hüquq norması da bir o qədər əsaslandırılmış olar və buna görə də onların qorunmasına bir o qədər səmərəli xidmət edir. Cinayət qanunvericiliyinin təkamülünün indiki mərhələsində bu müddəə hər bir hüquqyaratma fəaliyyəti üçün zəruri və vacib olmalıdır [3, s.64].

Hər hansı cinayət obyektinin mövcudluğu hüquqyaratma ilə bağlı deyil, lakin hüquqyaratma prosesində cinayətlərin obyektlərinin məhz qanunla qorunan hədəflər qismində nəzərdə tutulması həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, obyekt kimi ictimai münasibətlər də çıxış edir və buna görə də hüquqyaratmada ictimai münasibətlər tədqiqatçıların daim görüş dairəsində olur.

Yuxarıda qeyd edilənlərə istinadən gös-tərmək lazımdır ki, mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama cinayətinin obyektini mülkiyyət, yəni hüquqi cəhətdən əmlaka sahiblik, əmlakdan istifadə və əmlak üzərində sərəncam vermək səlahiyyətlərində ifadə olunan mülkiyyət münasibətləri təşkil edir. Belə səlahiyyətlərə ancaq əmlakın qanuni mülkiyyətçisi malikdir və əmlakın qeyri-mülkiyyətçilərinin vəzifəsi həmin

səlahiyyətlərin həyata keçirilməsinə, habelə mülkiyyətçinin sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqlarının gerçəkləşməsinə mane olmamaqdan ibarətdir.

Mülkiyyət iqtisadi kateqoriya olmaqla yanaşı, həm də hüquqi kateqoriyadır. Mülkiyyətin hüquqi izahının mahiyyətini onun cinayət-hüquqi mühafizənin obyektı olması təşkil edir. Mülkiyyət, həmçinin də ona görə hüquqi kateqoriyadır ki, o, hər bir vətəndaşın konstitusiyası hüququdur.

Hüquqi kateqoriya kimi, mülkiyyət nəinki yuridik, həm də iqtisadi sferada iqtisadi münasibətlərin zəruri forması qismində çıxış edir. Əslində, həmin sferada mülkiyyət hüquq münasibətləri vacib forma kimi çıxış edirlər. İnkişaf etmiş vətəndaş cəmiyyətində başqa cür ola da bilməz. Çünki mülkiyyət münasibətləri tarixboyu hüquqi cəhətdən möhkəmləndirilməyə ehtiyac duymuşdur, daha dəqiq desək, həmin münasibətlər buna təbiətən möhtacdır. Vətəndaş cəmiyyəti isə sərbəst iqtisadi münasibətlərin, bazar iqtisadiyyatının və firavan sosial-iqtisadi həyat şəraiti yaratmaq istəyənlərin cəmiyyətidir. Vətəndaş cəmiyyətinin üzvləri dövlətdən asılılığa ehtiyac hiss etməsələr də, onlar öz varlıqlarını, iqtisadi fəaliyyətlərinin qanuniliyini və öz sahibkarlıqlarının legitimliyini qoruyub saxlamaq üçün həmişə hüququn qüvvəsindən istifadə edirlər. Unutmaq olmaz ki, vətəndaş cəmiyyəti, eyni zamanda da hüquq və qanunun sıx qarşılıqlı əlaqəsinin mövcud olduğu solumdur.

Bəs, əmlak hər hansı konkret cinayətkar qəsdin obyektı qismində çıxış edə bilərmə? Bu sualın dürüst cavabını mülki hüquq el-

mi verir. Hüquq ədəbiyyatında deyilir: “Əmlakın mülkiyyət anlayışı ilə sıx surətdə bağlı olmasına baxmayaraq, o, əmlak qəsdinin obyektı deyil, predmetidir [4, s.325]. Müəyyən əmlakın cinayətkar qəsdin predmeti olduğunun müəyyənləşdirilməsi üçün onun mühüm əlamətlərinin, həmin əlamətlərin spesifikliyinin aydınlaşdırılması son dərəcə vacibdir. Bu ondan ötrü zəruridir ki, bu əlamətlərin öz təbiətinə görə əmlakın talamanın predmeti ola bilməsi xassəsi dürüst müəyyən edilsin. Əks təqdirdə, qəsdin obyektı ilə predmeti arasında fərqlərin müəyyənləşdirilməsi mürəkkəb və xeyli çətin xarakter alar. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir əmlak özünəməxsus müəyyən ada, spesifik əla-mətlərə, xüsusi təbiətə və mülki-hüquqi baxımdan əlahiddəliyə malikdir. Hətta bir-birinə yaxınlığı ilə seçilən eyni əmlakların da onları bir-birindən fərqləndirən xüsusi əlamətləri vardır.

Deməli, talamanın predmetini, ilk növbədə, bilavasitə əmlakın özü təşkil edir. Başqa cür də ola bilməz, çünki talanan əmlakdır. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 135.2-ci maddəsinə uyğun olaraq əmlak istənilən əşyaların və qeyri-maddi əmlak nemətlərinin məcmusudur. Həmin Məcəllənin 135.1-ci maddəsinə görə, əşyalara yalnız fiziki obyektlər deyil, habelə pul və qiymətli kağızlar da aiddir. Mülki Məcəllənin 137-ci maddəsinə uyğun olaraq qeyri-maddi əmlak nemətlərinə başqa şəxslərə verilə bilən və ya sahibinə maddi fayda və ya başqa şəxslərdən nəyi isə tələb etmək hüququ vermək üçün nəzərdə tutulan tələblər və hüquqlar aiddir.

Talama cinayətləri çox vaxt əşyalara, yəni maddi aləmin müəyyən fiziki ölçülərə malik obyektlərinə qarşı yönəldilməli olur. Ona görə də belə fiziki ölçülərə (çəkiyə, miqdara, həcmə və s.-ə) malik olmayan dəyərlər (məsələn, intellektual mülkiyyət məlumat, istilik enerjisi və s.) talamanın predmeti deyil və belə dəyərləri tamah məqsədi ilə ələ keçirmə digər zəruri əlamətlər də mövcud olduqda və ya etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə əmlaka ziyanvurmanı, məlumat ələ keçirmə kommersiya və ya bank sirri olan məlumatları qanunsuz yolla əldə etmə və ya yaymanı, yaxud cəsusluğu, intellektual mülkiyyətin mənimsənilməsilə isə müəlliflik hüquqlarını və ya əlaqəli hüquqları pozmanı yarada bilər [5, s.410].

Bir sıra xarici ölkələrin də cinayət hüququnda əmlak anlayışına yanaşma bir-mənalı deyildir. Əmlak adı altında nəyin başa düşülməsindən asılı olaraq, talamanın çərçivəsi müvafiq surətdə ya genişlənir, ya da məhdudlaşır. Məsələn, əgər ABŞ-ın Nümunəvi Cinayət Məcəlləsində əmlak dedikdə, bütün sərvətlər (daşınmaz əmlak, şəxsi maddi və şəxsi qeyri-maddi əmlak, müqavilələrdən irəli gələn hüquqlar, öhdəliklər, əmlaka dair tələblər və digər maraqlar, mədaxil və ya tədarük biletləri, ev heyvanları, elektrik enerjisi və sair enerji) başa düşülürsə, həmin Məcəllədə istifadə edilən talama anlayışı ümumiləşdirici səciyyə daşıyır. Həmin anlayışa əmlakı talama, əmlakı israf etmə, dələduzluq, hədə-qorxu ilə tələb etmə, şantaj, etibar edilmiş əmlakı öz xeyri üçün götürmə, oğurlanmış əmlakı ələ keçirmə və s. daxildir [6, s.147-148].

Böyük Britaniyanın oğurluq haqqında 1968-ci il Qanununun 4-cü maddəsində deyilir ki, “əmlak” anlayışı özündə pulları və daşınar, daşınmaz olan bütün digər əmlakı, o cümlədən tələb hüququnu və digər maddi əmlakları ehtiva edir [7, s.98].

İngilis qanunvericiliyində əmlaka verilən belə məzmunlu tərif talamaya görə borc öhdəliklərini, habelə müəyyən maddi ifadəyə malik olmayan sərvətlərdən ibarət digər əmlak növlərini mənimsəyən şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə imkan verir. Fikrimizcə, bu, ingilis hüququnun ingilis-sakson (ingilis-amerikan) hüquq sistemində daxil olması ilə bağlıdır.

Belə ki, Böyük Britaniyanın, ABŞ-ın, Kanadanın və eləcə də bir sıra Avropa ölkələrinin daxil olduğu ingilis-amerikan hüquq ailəsində məhkəmə presedenti hüququn ilkin mənbəyi qismində qəbul olunur.

Roman-german hüquq sistemində isə vəziyyət başqadır. O cümlədən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi həm daşınar, həm də daşınmaz əmlakı talama əməllərinin predmetinə aid edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 135.4-cü maddəsinə uyğun olaraq daşınmaz əmlaka torpaq sahələri, yerin tək sahələri, ayrıca su obyektləri, meşələr, çoxillik əkinlər, binalar, qurğular və torpaqla möhkəm bağlı olan və təyinatına tənəsübsüz zərər vurulmadan yerinin dəyişdirilməsi mümkün olmayan obyektlər aiddir. Bu növ əmlak içərisində mənzillər, təsərrüfat qurğuları, bağ evləri, habelə azad sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün istifadə edilən vahid əmlak kompleksi şəklində

özəl müəssisələr daha tez-tez talamanın predmeti olur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında intellektual mülkiyyət hüququnun məzmunu açılır. Ölkənin Əsas Qanunu intellektual mülkiyyət hüququnu yalnız təsbit edir. Belə ki, Konstitusiyanın 30-cu maddəsində deyilir: “Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur”. Deməli, Əsas Qanunun 30-cu maddəsi blankət xarakterə malikdir. Əqli mülkiyyət hüququnun məzmununun başa düşülməsi üçün ölkənin digər müvafiq qanunvericilik aktlarına müraciət etmək lazım gəlir.

Göstərmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında əqli mülkiyyət hüququ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi (əqli mülkiyyət hüququna dair konkret maddələr müəyyən edilməmişdir), Azərbaycan Respublikasının “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” 5 iyun 1996-cı il tarixli Qanunu, habelə Azərbaycan Respublikasının “Patent haqqında” 10 iyun 1996-cı il tarixli Qanunu ilə tənzim edilir.

Talamanın obyektiv cəhəti

Hər bir ictimai təhlükəli əməl insan davranışının qanunla qadağan olunmuş növüdür. Fərdin, hətta hərəkətsizliyi (məhz belə hərəkətsizlik cinayətin törədilməsinə və onun nəticələrinin meydana çıxmasına səbəb olur) cəmiyyətə və onun əxlaqına zidd olan cinayət kimi qiymətləndirilir.

Məlumdur ki, insanın davranışı mücərrəd

deyil, real gerçəkliyin konkret hadisə və ya prosesində, fəal hərəkətlərin məcmusunda ifadə olunmaqla insanı əhatə edən ətraf mühitdə obyektivləşir. Məhz buna görə də cinayət birmənalı şəkildə obyektiv sosial hadisə kimi qiymətləndirilir.

F.Y.Səməndərov yazır ki, cinayətin obyektiv cəhəti müəyyən zamanda və məkanda, müəyyən şəraitdə baş verən, mövcud ictimai münasibətlərə ziyan vuran ictimai təhlükəli qəsdin zahiri cəhətidir. Cinayətin obyektiv cəhəti konkretləşdirən əlamətlərdən biridir. Obyektiv cəhət subyektin ictimai təhlükəli əməlini, yetirdiyi zərəri xarakterizə edir [1, s.151].

Cinayətin obyektiv cəhətinin məzmunu cinayət qanununun dispozişiyasında təsvir edilir. Buna görə də ayrı-ayrı cinayətlər qanunda daha çox özünün obyektiv cəhətinə görə fərqləndirilir. Cinayətin obyektiv cəhəti cinayətin aşağıdakı xüsusiyyətlərini müəyyən edir:

1. Cinayətin vurduğu zərərin xarakteri, yəni törədilmiş əməlin ictimai təhlükəliliyinin nədə ifadə edilməsi;
2. Qəsdin hansı əməllə törədilməsi;
3. Cinayət əməlinin hansı nəticələrə gətirib çıxarması;
4. Əməllə meydana çıxmış nəticə (nəticələr) arasında səbəbli əlaqənin olub-olmaması;
5. Cinayətin törədildiyi və zərərin vurduğu halların necə olması (şərait, məkan, zaman, cinayətin törədilməsi üsulu, törədilmiş cinayətin alət və vasitələri və s.) [2, s.91].

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın obyektiv cəhəti belə bir halı

müəyyənləşdirir ki, həmin zaman təqsirkarın qanuni ixtiyarında olan əmlak onun tərəfindən götürülür və öz mülkiyyətinə qatılır. Bu zaman təqsirkar etibardan sui-istifadə edir. Təqsirkar mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlini törədərkən öz cinayətkar niyyətinə özünün qulluq mövqeyi, müqavilə münasibətləri, yaxud xüsusi tapşırıq (mülkiyyətin qanuni sahibi tərəfindən verilən tapşırıq) sayəsində nail olur. O, mülkiyyətinin əmlakla əlaqədar ona verdiyi səlahiyyətləri həyata keçirərkən həmin səlahiyyətlərdən talanan əmlakı mənimsəmək və ya israf etmək məqsədilə istifadə edir və bu məqsədinə nail olur.

Beləliklə, cinayətin subyektinə qanuni əsaslarla etibar edilən və qəsdin predmeti olan əmlak həmin ictimai təhlükəli əməli müəyyənləşdirən əlamət qismində çıxış edir. Bu, həm də o deməkdir ki, belə talamanın xüsusi subyektı yalnız əmlakın hüquqi əsaslarla etibar edildiyi konkret şəxs ola bilər.

Mülkiyyətin bütün formaları deyil, aşağıdakı hallarda etibar edilmiş mülkiyyət forması əmlak sayıla bilər:

1. Əmlakı etibar edən şəxs həmin əmlakın faktiki sahibi olduqda və ya əmlak onun qanuni ixtiyarında olduqda;
2. Mülkiyyət sahibinin əmlakı başqasına etibar etmək üçün müəyyən hüquqi əsaslarla malik olduqda;
3. Mülkiyyətin sahibi əmlak üzərində sərəncam vermək, əmlakı əməli idarə etməyə vermək, tədarükə və ya saxlanma vermək səlahiyyətlərini həyata keçirmək imkanına malik olduq-

da (bu zaman cinayətin subyektinin göstərilən səlahiyyətlər dəstəsinin hamısına malik olması tələb olunmur).

Fikrimizcə, yuxarıdakı təsnifata aşağıdakıları da əlavə etmək olar. Yəni etibar edilməli əmlak mülkiyyətin elə bir hissəsindən ibarət olmalıdır ki, onun üzərinə həbs qoyulmamış olsun, yaxud artıq müsadirə olunmuş əmlak olmasın. Bizim mövqeyimizə görə, miras əmlak da başqasına etibar edilə bilməz, lakin əgər bu, müəyyən zərurətdən irəli gələrsə, o halda varisin razılığının (yazılı) olması vacibdir. Nəhayət, yalnız yararlı, keyfiyyətli əmlak etibar edilməlidir, çünki əmlakın sonradan nasazlaşması, yaxud xarab və ya məhv olması xərcləri, adətən, etibar edilmiş şəxsin (əlbəttə, müqavilə şərtlərində nəzərdə tutulduğu hallarda) üzərinə düşür.

Hansı formada törədilməsindən asılı olmayaraq, talama özgənin əmlakını götürmədən və (və ya) özünün, yaxud başqa şəxslərin xeyrinə keçirmədən ibarətdir. Belə əməlin adlandırılması üçün talamanın qanunvericilikdə müəyyən edilmiş və elmi ədəbiyyatda istifadə edilən formulasında “malikolma”, “keçirmə”, “götürmə”, “əldə etmə”, “mənimsəmə”, “saxlama” və s. bu kimi terminlərdən istifadə edilməkdə davam edilir. Hələ keçən əsrin 70-ci illərinin hüquq ədəbiyyatında belə bir mülahizə irəli sürülürdü ki, adları çəkilən terminlərdən hər hansı birinin vasitəsi ilə talama əməlinin məzmununu ifadə etmək səyinin uğursuzluğu onunla izah edilir ki, onlardan heç biri talama kimi mürəkkəb və özünəməxsus spesifik ictimai təhlükəli əməlin hərtərəfli, dolğun və aydın xarakteristikasını vermək

iqtidarında deyildir, çünki həmin terminlər mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın obyektiv cəhətinin məzmununu kifayət qədər tam əks etdirmirlər, habelə lazımi konkretlikdən xeyli uzaqdırlar [8, s.87].

S.Skalyarovun fikrincə, “götürmə” və (və ya) “keçirmə” məfhumları göstərilən hərəkətlərin tərəfindən tam alternativ, həm də birgə həyata keçirilməsi (həyata keçirilə bilməsi) nəticəsinə gəlməyə imkan verir. Bu isə o deməkdir ki, talama cinayəti obyektiv cəhətdən aşağıdakı yollarla törədilə bilər:

- özgənin əmlakını götürmə;
- həmin əmlakı öz xeyrinə keçirmə;
- həmin əmlakı təqsirkarın və ya digər şəxslərin xeyrinə götürmə və keçirmə.

Müəllif mülahizələrini yekunlaşdıraraq yazır ki, talamanın obyektiv cəhətinin tərifinin təklif edilən birinci variantı praktika üçün əlverişli ola bilməz, çünki talamanın başa çatmış hesab olunması üçün əmlakın nəinki götürülməsi, həm də təqsirkarın həmin əmlakdan real istifadə və ya onun üzərində sərəncam vermək imkanının olması zəruridir. Yəni talanmış əmlakı özünün və ya başqasının xeyrinə keçirmək vacibdir [9, s.53].

Beləliklə, talamanın yalnız bir formasında – mənimsəmə və ya israfetmədə təqsirkar talamanın əmlak barəsində mülkiyyət hüququnun bəzi elementlərinə (əsasən sahiblik, bir sıra hallarda isə həm də sərəncam və istifadə hüququna) malik olur. Lakin həmin hüquqlar əmlakın qanuni mülkiyyətçisinin verdiyi səlahiyyətlər çər-

çivəsində olur və müvəqqəti xarakter daşıyır.

Talamanın subyekti

Təhlil edilən cinayət xüsusi subyekt tərəfindən törədilir. Bu, mülkiyyətçinin öz əmlakını və maddi dəyərə malik olan digər predmetləri etibar etdiyi 16 yaşına çatmış anlaqlı maddi məsul şəxsdir.

Haqqında söhbət gedən cinayətin subyektinə belə yanaşma, məsələnin mahiyyətinin bir qədər sadələşdirilməsi o qədər də uğurlu görünə bilməz. Bir sıra əmlak cinayətləri üçün subyektin bəzi ümumi əlamətləri (yaş və anlaqlılıq) ilə bərabər, xüsusi əlamətlər də cinayət-hüquqi əhəmiyyətə malikdir.

Hər şeydən əvvəl, qeyd etmək lazımdır ki, istənilən talama əməli mahiyyətinə görə (burada, ilk növbədə, özgənin əmlakını ələ keçirmə nəzərdə tutulur) xüsusi subyekt – qeyri-mülkiyyətçi tərəfindən törədilir. Məhz belə subyekt hüquqi cəhətdən mülkiyyətçinin iradəsi əleyhinə onun mülkiyyət hüquqlarını pozur və bu zaman hüquqazidd vasitələrdən istifadə edir.

Lakin həmin xüsusi əlamət müsbət deyil, mənfi xarakter daşıyır, çünki o, subyektə xas olan deyil, onda olmayan xassəni əks etdirir. Bununla belə, o, xüsusi əlamət olmaq təyinatını itirmir, ona görə ki, subyekti xarakterizə edən əlavə xassə kimi çıxış edir. Yaxud xüsusi əlamət kimi əmlaka mülkiyyətçinin verdiyi səlahiyyətlər çərçivəsində münasibət göstərməli olan şəxsi hüquqi cəhətdən xarakterizə edir.

Qeyri-mülkiyyətçinin mənfi əlamətləri də, öz növbəsində, eyni məntiqi sxem üzrə xüsusi subyektlərin həmin qeyri mülkiyyətçilərə bölgüsünə əsas verirlər. Məhz bu qeyri-mülkiyyətçilər ələ keçirilən əmlaka münasibətdə heç bir səlahiyyətə malik deyillər. Onlar yalnız mənimsəmə və ya israfetmədə müəyyən səlahiyyətlərə malik olurlar. Nəticədə talamanın xüsusi subyektini səciyyələndirən əlavə əlamətlər aşağıdakı kimi qiymətləndirilir:

1. Talamanın bütün forma və növlərinin subyektləri üçün səciyyəvi olan qeyri-mülkiyyətçinin əlamətləri;
2. Oğurluğun, soyğunçuluğun, quldurluğun subyektlərini və götürülən əmlaka münasibətdə heç bir səlahiyyətə malik olmayan şəxslər kimi dələduzluq yolu ilə aldadan qeyri-mülkiyyətçinin əlamətləri;
3. Qarət edilən əmlaka münasibətdə müəyyən səlahiyyətlərə malik olan şəxslər kimi mənimsəmənin və israfetmənin subyektlərini səciyyələndirən qeyri-mülkiyyətçinin əlamətləri;
4. Qulluq mövqeyindən istifadə etmək vasitəsilə özgənin əmlakını ələ keçirməni törətməklə əlaqədar dələduzluğun (AR CM-nin 178.2.3-cü maddəsi), mənimsəmənin (AR CM-nin 179.2.3-cü maddəsi) və ya israfetmənin subyektlərini səciyyələndirən şəxslərin qulluq mövqeyini müəyyənləşdirən əlamətlər;
5. Talamanın bütün formalarının (AR CM-nin 177.3.3-cü maddəsi; 179.3.3-cü maddəsi; 180.3.3-cü maddəsi;

181.3.3-cü maddəsi; 182.3.4-cü maddəsi; 184.3.3-cü maddəsi) subyektlərini səciyyələndirən, dəfələrlə məhkumluğunun olması ilə fərqlənən xüsusi residivin əlamətləri.

Bundan başqa, elə xüsusi əlamətlər də vardır ki, onlar ailə üzvləri arasında təşəkkül tapmış əmlak münasibətləri ilə bağlı mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin bilavasitə obyektini qismində fərqləndirilir. Məhz belə əlamətlər ər-arvad, valideynlər, uşaqlar, övladlığa götürülənlər, doğma qardaş və bacılar, baba, nənə və nəvələr kimi xüsusi subyektlərin mövcudluğunu nəzərdə tutur. Bu da, öz növbəsində, talamanın törədilməsində iştirak etmiş şəxslərin məsuliyyəti haqqında məsələni meydana çıxarır.

Yuxarıda göstərilən əlavə əlamətlərə malik olmayan şəxs bu cinayətlərin fərdi, yaxud birgə icraçısı ola bilməz. Belə şəxs hətta müvafiq yaş həddinə çatsa da, anlaşıqlı olsa da, fərdi və ya birgə icraçı qismində çıxış edə bilməz. Ümumiyyətlə, xüsusi subyekt olmayan şəxsin cinayətdə birgə icraçılığa görə məsuliyyəti istisna olunur.

Haqqında söhbət gedən məsələ ilə əlaqədar bir sıra uzaq və yaxın xarici ölkələrin cinayət qanunvericiliyində diqqəti cəlb edən məqamlar vardır. Məsələn, İspaniyanın Cinayət Məcəlləsinə görə, bir-birinə münasibətdə əmlak cinayəti törətmiş ər-arvadın, habelə yaxın qohumların cinayət məsuliyyətindən azad olunması haqqında müddəa (268-ci maddənin 1-ci hissəsi) cinayətin törədilməsində iştirak etmiş kənar şəxslərə şamil edilmir (268-ci maddənin 2-ci hissəsi) [10].

Əksinə, Rusiya cinayət qanunvericiliyi doktrinasında, XIX əsrdə və XX əsrin başlanğıcında Rusiyanın praktikasında belə cinayətkar qəsdlərə görə birgə iştirakçıların cinayət məsuliyyəti icraçının məsuliyyətindən bilavasitə asılı olmuşdur. Belə ki, əgər icraçı öz arvadının (ərinin) və ya yaxın qohumunun əmlakını qanunsuz mənimsəməyə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmədisə, əməlin digər birgə iştirakçıları da cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməzdilər. Məsələn, Rusiya Senatının konkret iş üzrə izahına uyğun olaraq əgər zərər çəkmiş şəxslər ailə sirtini aşkar etməyi, oğurluq haqqında şikayət verməyi mümkün hesab etməzdilərsə, oğurluqda iştirak etmiş kənar iştirakçılar cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməzdilər [11, s.217].

Subyektin anlaşıqz olması ilə əlaqədar məsələdə isə cinayət məsuliyyəti, ümumiyyətlə, istisna olunur. Anlaşıqlığı istisna edən psixi vəziyyətdə olan şəxs tərəfindən əmlak xarakterli ictimai təhlükəli əməl törədildikdə, həmin əmələ görə şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmir və ona tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Özgə əmlakını qanunsuz ələ keçirmə və talama işləri üzrə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 14 may 1999-cu il tarixli 9 sayılı qərarının 8-ci bəndinin

3-cü abzasında izah edilir ki, “əmlakın müəyyən məqsədlə inanılıb tapşırıldığı şəxslərin mənimsəmə yolu ilə talamada bilavasitə iştirak etdikləri hallarda belə şəxslər CM-nin 179-cu maddəsi ilə, iştirakçılığın digər hallarında isə CM-nin 32-ci və 179-cu maddələri ilə məsuliyyət daşıyırlar”.

AR CM-nin 179-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət yalnız birbaşa qəsdlə və tamah məqsədi ilə törədilir. Təqsirkar özgə mülkiyyətçinin ona etibar edilmiş əmlakını qanunsuz və əvəzsiz olaraq götürdüyünü və ya həmin əmlak barəsində sərəncam verdiyini dərk edir, bunun nəticələrini qabaqcadan görür və dərk edir, həmin hərəkətlərin edilməsini arzu edir.

Talamanın subyektiv cəhəti

Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama zamanı hərəkətlərin qəsdən düşünülmüş xarakteri talama əməlinin özünün anlayışından irəli gəlməklə, mübahisəsiz xarakter daşıyır. Həmin cinayətkar qəsd məqsədəyönlü fəaliyyətdən ibarətdir. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində qeyd edildiyi kimi, bu və ya digər tərkibə malik məqsəd həmişə birbaşa qəsdin göstəricisi qismində təzahür edir [12, s.130].

Talamanın mənimsəmə və ya israf etmə formalarına xas olan hərəkətlərin qəsd xarakteri iştirakçılıqla törədilmiş talamaya görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin zəruri zəminidir. Bu zaman əməlin müvafiq tövsifi üçün talamaya hazırlıq, sui-qəsd və ya əməlin törədilməsində birgə iştirakçılıqda ifadə olunan halların obyektiv surətdə müəyyənləşdirilməsi vacibdir.

Öz davranışının sosial təhlükəliliyini dərk edən təqsirkar, hər şeydən əvvəl, özü üçün tamamilə özgə olan əmlakı mənimsədiyini, yaxud israf etdiyini dərk edir.

Bu zaman həmin əmlakın başqa şəxsin mülkiyyətində olduğunu anlayan təqsirkarın, həmçinin götürülən əmlak üzərində heç bir hüququnun olmadığını başa düşməsi, onun qəsdin obyektinin xassələri haqqında subyektiv təsəvvürlərini əks etdirir.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama zamanı qəsdin intellektual cəhəti də subyekt tərəfindən hüquqi əhəmiyyətli bütün faktiki halların dərk olunmasını əhatə edir. Məlum olduğu kimi belə faktiki hallar talamanın obyektiv cəhətini, o cümlədən əvəzsiz olaraq götürməni yaradır.

Eynilə də işlədikləri bu və ya digər müəssisələrdə və ya təşkilatlarda onların əmlakının qanuni sərəncamvericiləri olmayan və özgənin əmlakını ələ keçirən şəxslərin hərəkətləri adi oğurluq əlamətlərinin (məsələn, daşınan yükləri oğurlayan təyyarə limanı xidmətçilərinin hərəkətləri) altına düşürlər. Belə hallara gözətçilərin, yaxud qarovulun heyətinə daxil olan qarovulun və əmlak mühafizəsinin həyata keçirilməsində müqavilə üzrə əmlakın saxlanması təmin edən, lakin mühafizəolunan əmlakın dövrüyyəsinin təmin edilməsi üzrə səlahiyyətlərə malik olmayan subyektlərin də hərəkətləri uyğun gəlir. Çünki mülki-hüquqi cəhətdən əmlakın saxlanması onun mühafizəsilə eynilik təşkil etmir.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə qəsdin iradəvi anı təqsirkarın özünün və digər şəxslərin xeyri üçün etibar edilmiş maddi sərvətləri götürmək iradəsinin istiqaməti ilə xarakterizə edilir.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama zamanı cinayətkar qəsd dövlət tə-

rəfindən verilən pensiya və müavinətləri, eləcə də digər ödəniş mənbələrini mənimsəməklə dövlət əmlakına real ziyanvurma zamanı da mövcud olur.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərində, bu cinayətin anlayışında “tamah” məqsəd kimi göstərilməsə də, belə əməllər yalnız tamah məqsədi ilə törədilir. Əməlin törədilməsində başlıca məqsəd etibar edilmiş özgə əmlakı mənimsəmək və ya israf etmək hesabına maddi mənfəət əldə etməkdən ibarətdir.

Başqa sözlə, talamanın subyektiv cəhəti özündə birbaşa qəsdlə bərabər tamah məqsədini ehtiva edir. Bu baxımdan özgənin əmlakını əvəzsiz götürmənin özünün də subyektiv ifadəsi tamah məqsədidir. Bunun məzmununu təqsirkarın ona etibar edilmiş əmlakı qaytarmamaqla özünün və ya digər şəxslərin xeyrinə keçirməsi təşkil edir. Belə hallarda təqsirkar yalnız öz şəxsi mənfəətini güdməklə, düzünə şəkildə tamah məqsədilə hərəkət edir və buna böyük say göstərir.

Beləliklə, özgə əmlakdan konkret əmlak mənfəəti əldə etmək niyyətindən ibarət olan tamah məqsədi mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın subyektiv cəhətinin məcburi əlamətidir. Əmlakı əvəzsiz götürmə əməlinin törədilməsi zamanı tamah məqsədinin olmasının sübuta yetirilmədiyi halda o, talama kimi tövsif edilə bilməz. Tamah məqsədi öz məzmunu etibarilə təqsirkarların varlanmağa cəhd göstərmələrindən ibarətdir və o, artıq qeyd edildiyi kimi, məcburi element qismində konkret olaraq aşağıdakılarda ifadə oluna bilər:

– təqsirkar şəxsin özünün varlanmaq cəhdi, istəyi;

– təqsirkarın maddi vəziyyətinin yaxşılaşmasında maraqlı olan qohumların varlandırılmasına göstərilən cəhd (belə təqsirkarlar bəzən təkcə özlərinin deyil, həm də yaxınlarının maddi cəhətdən varlanmasında maraqlı olurlar);

– təqsirkarın hüquqi şəxslərin maddi cəhətdən əlverişli imkanlara malik olmaları ilə əlaqədar öz niyyətinə çatmağa göstərdiyi cəhd;

– təqsirkarın, əməlin törədilməsində onunla birgə iştirak etmiş istənilən digər şəxslərin varlanmasına göstərdiyi cəhd.

Mənim səmə və ya israf etmə yolu ilə talamanın istənilən digər şəxslərin xeyrinə törədilməsi əməlin tamah məqsədi olmadan edilməsi demək deyildir. Lakin S.F.Milyukovun fikrincə, bu halda təqsirkarın tamah məqsədi olmur [13, s.230]. Ancaq belə mövqə ilə razılaşmaq çətinidir. Birincisi, ona görə ki, müəllif bu halda cinayətin motiv və məqsədini aşkar şəkildə qarışdırmışdır.

İkincisi, təqsirkarın əməli törədərkən öz maddi marağını düşünmədən yalnız üçüncü şəxslərin maddi mənfəət əldə etməsi üçün hərəkət etməsi mənasız olardı. Onun tamahı həm şəxsən özünün, həm də digərlərinin maraqlarını əhatə edir.

Cinayətin motivi və məqsədi bir-birilə sıx əlaqədə olan, bir-birini qarşılıqlı surətdə tamamlayan və şərtləşdirən anlayışlardır. Lakin onlar, eyni zamanda iradəvi prosesin müxtəlif cəhətlərini səciyyələndirirlər. Əgər motiv insanın bu və ya digər əməli nəyə

görə törətməsi sualına cavab verirsə, məqsəd insanın fəaliyyət istiqamətini (istiqamətlərini) müəyyən edir. Motiv insanın məhz nə üçün belə etdiyini, davrandığını izah edir. Məqsəd isə insanın öz hərəkətləri ilə konkret olaraq nə güddüyünü aydınlaşdırır. B.S.Volkovun fikrincə, motiv cinayətin subyektiv səbəbini, psixoloji mənbəyini, məqsəd isə təqsirkarın hərəkətlərinin səmimini, yönümünü xarakterizə edir. Beləliklə, motiv məqsədi müəyyən etsə də, lakin məqsədin özü deyildir. Motiv stimullaşdırıcıdır, təhrikəddici səbəbdır. O, insanın davranış aktının rüşeymini təşkil edir. Məqsəd isə insan davranışının nəzərdə tutulmuş nəticəsidir və həmin davranışı başa çatdırmağın əsasını təşkil edir.

Deməli, mənim səmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinin törədilməsi zamanı tamah məqsədinin olmaması yalnız tamahın motivasiyasının olmaması ilə izah oluna bilər. Tamahın motivasiyasının olması isə tamah məqsədinin mövcudluğu deməkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Dərslük. Bakı, "Diges-ta", 2013.
2. Ağayev İ.B. Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr: Dərslük. Bakı, "Nurlar", 2010.
3. Агаев И.Б. Состав преступления: понятие, элементы, значение. М., Юрист, 2008.
4. Гражданское право: Учебник, часть I (Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Полского. М., 1996.
5. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, "Digesta", 2005.
6. Примерный Уголовный кодекс (США). Оригинальный проект Инсти-тута американского права (Под. ред. Б.Е.Никифорова. М., 1969).

7. Решетникова Ф.М. Буржуазное уголовное право – орудие защиты собственности. М., Юрид.литр., 1982.
8. Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями. Харьков, 1975.
9. Скаляров С. Уголовная ответственность за хищение недвижимого имущества // Российская юстиция, 2001, № 6.
10. Уголовный кодекс Испании (Под ред. Н.Ф.Кузнецовой)
11. Познышев С.В. Особенная часть русского уголовного права. М., 1912.
12. Кропачев Н.М., Николаева И.И. Уголовно-правовая защита имущественных прав неособенника //Вестник СПбГУ, 1997, Серия 6, Выпуск 3, № 20.
13. Милюков С.Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа. СПб., 2000.

ЮРИДИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ХИЩЕНИЯ СОВЕРШЕННОГО ПУТЕМ ПРИСВОЕНИЯ ИЛИ РАСТРАТЫ

Курбанов Габил Сурхай оглы

В статье отмечается, что совершенное деяние может считаться преступлением только в том случае, если оно посягалось на объект, охраняемый уголовным законом. При этом, в качестве объекта преступления выступают, в том числе охраняемые от преступных посягательств общественные отношения. Преступления хищения часто направлены против вещей, то есть объектов материального мира, имеющих определенные физические размеры. Далее указывается, что подход в уголовном праве ряда зарубежных стран к понятию имущества, также неоднозначен. Законодательство Азербайджанской Республики относит как движимое, так и недвижимое имущество к предмету деяний хищения. Заключается, что в совершенном деянии, важно обратить похищенное имущество в свою или чужую пользу. Хотя в деяниях хищения совершенного путем присвоения или растраты, «корысть», как цель и не указывается в определении этого преступления, такие деяния совершаются только в корыстных целях.

Ключевые слова: присвоение, деяние, общественные отношения, растрата, уголовный закон, имущество, корысть, хищение.

LEGAL ANALYSIS OF THE CORPUS DELICTI OF THEFT COMMITTED BY ACQUISITION OR EMBEZZLEMENT

Gurbanov Habil Surkhay oglu

The article notes that a committed act can be considered a crime only if it encroached on an object protected by criminal law. At the same time, public

relations, which are protected from criminal encroachments, act as the object of a crime. Theft crimes are often directed against things, that is, objects of the material world that have certain physical dimensions. Further, it is indicated that the approach in the criminal law of a number of foreign countries to the concept of property is also ambiguous. The legislation of the Azerbaijan Republic classifies both movable and immovable property as the subject of acts of theft. It concludes that in the act committed, it is important to turn the stolen property to one's own or someone else's favor. Although in acts of theft committed by appropriation or embezzlement, "greed" as a goal is not indicated in the definition of this crime, such acts are committed only for selfish purposes.

Key words: misappropriation, act, social relations, waste, criminal law, property, self-interest, theft.

ZİMMETE PARA GEÇİRME VEYA ZİMMETE PARA GEÇİRME İLE İŞLENEN HİRSIZLIK SUÇUNUN HUKUKİ ANALİZİ

Kurbanov Gabil Surkhay oğlu

Makale, işlenen bir eylemin ancak ceza hukuku tarafından korunan bir nesneye tecavüz edilmesi halinde suç olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir. Aynı zamanda, cezai tecavüzlerden korunan halkla ilişkiler de bir suçun konusudur. Hırsızlık suçları, genellikle belirli fiziksel boyutları olan şeylere, yani maddi dünyanın nesnelere yöneliktir. Ayrıca, bazı yabancı ülkelerin ceza hukukunda mülkiyet kavramına yaklaşımının da belirsiz olduğu belirtilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatı, hem taşınır hem de taşınmaz malları hırsızlık konusu olarak sınıflandırmaktadır. İşlenen eylemde, çalınan mülkü kendi lehine veya başkasının lehine çevirmenin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Ödenek veya zimmete para geçirme yoluyla işlenen hırsızlık eylemlerinde, bu suç tanımında amaç olarak "açgözlülük" belirtilmemesine rağmen, bu tür eylemler yalnızca bencil amaçlarla işlenmektedir.

Anahtar kelimeler: zimmete geçirme, eylem, sosyal ilişkiler, israf, ceza hukuku, mülkiyet, kişisel çıkar, hırsızlık.

